

Povijest umjetnosti i razvoj urbane misli u kontekstu razvoja hrvatske kulture

---

Lay-Rukavina, Jasna

Source / Izvornik: **Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2004, 181 - 188**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:851150>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-31**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Povijest umjetnosti i razvoj urbane misli u kontekstu razvoja hrvatske kulture

Uvodno

Razmišljajući o temi kojom bih se priključila ovom I. kongresu hrvatskih povjesničara umjetnosti, a koji si je za cilj uzeo prikazati 150 godina razvoja struke povijesti umjetnosti u Hrvatskoj, odlučila sam osvrnuti se i podsjetiti nas, kao povjesničarka prostora koja je petnaestak godina radila u *Urbanističkom institutu Hrvatske*, na visoko postavljene ciljeve struke počev od 50-ih godina 20. st. Riječ je o širenju njenih granica od bavljenja pojedinačnim spomenicima na ambijentalne i *urbane cjeline* gradova i šire prostore, a koje u ovim vremenima naročito ne bismo smjeli zaboraviti i kojima se uvijek moramo smoći snage vratiti. Tema *grada i prostora* u kontekstu struke povijesti umjetnosti još je uvijek razmjerno deficitarna i nedovršena u nas, a vrlo je značajna za stvaranje *cjelovite slike hrvatske kulture i znanosti*. Bez tog važnog segmenta — *urbanizma*, nije, dakle, moguće dovršiti cjelovitu *sintezu* hrvatske povijesti umjetnosti niti sagledati njezino značenje u razvoju *duhovnog identiteta* našeg nacionalnog kulturnog bića. To je pak dio temelja za jednu daljnju *revaloriziranu sintezu* povijesti hrvatske kulture. Podsjetiti na dosegnuto i ukazati na današnje značajne zadatke struke povijesti umjetnosti u tom njezinom najširem kontekstu, znači tako kompleksnu temu nužno sagledati u *retrospektivi* prvih koraka, zatim u *interakciji* činilaca koji su (bilo pozitivno, bilo negativno) sudjelovali u tom procesu te pokušati sistematizirati temeljne smjernice u *perspektivi*. To je ovdje moguće samo u naznakama.

Retrospektiva

»Grad kao umjetničko djelo«

U situaciji u kojoj posljednjih desetak godina naši povijesni gradovi (pored često ostvarene visoke razine kvalitete), kao i povijesni urbanizam i metodologija pristupa urbanim jezgrama kod nas, umjesto da održe povijesni kontinuitet »staroga« u »novom« i daju poticaj razvoju, zapravo 'više', bez pravog utočišta, (jer su konzervatorske ustanove postale upravne ustanove, a urbanisti ih u općoj dezintegraciji i devastaciji svoje struke, na žalost, također više ne osjećaju domenom svoga posla), počele su me salijetati sumnje u sam smisao pokušaja da ipak, na skupu povjesničara umjetnosti,

podsjetim na te *urbanističke teme*. Njima sam se, naime, ohrabrena upornošću nekih naših prvih učitelja, od najranijih studentskih dana, kada sam se s nepodijeljenim interesom usmjerila na *povijest oblikovanja prostora* (povijesno-urbanistički razvoj jezgre grada u kontekstu cjelovitog razvoja šireg prostora grada i njegove regije kao cjeline), uvijek iznova bavila, i pored nebrojenih teškoća na koje sam u životu nailazila, stojeći u 'procjepu' između *struka povijesti umjetnosti i urbanizma*, zalažući se podjednako za uključivanje urbanizma u povijesnoumjetnička istraživanja i za analitički, povjesničarsko-umjetnički rakurs gledanja u arhitektonsko-urbanističkim i prostornim istraživanjima.

I ovih sam dana bila ohrabrena i inspirirana za korjenita promišljanja o odnosu struka povijesti umjetnosti i urbanizma kod nas tekstem studije *Grad kao umjetničko djelo* našeg profesora Milana Preloga. U tom tekstu on kaže: »Svaki pokušaj odgovora na pitanje mogu li se naselja među kojima gradovi zauzimaju poseban, najistaknutiji položaj, promatrati kao umjetnička djela, osuđen je na mukotrpno probijanje guštaram uvriježenih pojmova o umjetnosti, u kojoj je teško pronaći put prema cilju. U zamornim susretima sa žilavim raslinjem teorija i interpretacija (koje je ponekad još osuto prekrasnim živim cvjetovima), kao i s mrtvim, no još uvijek *oštrim trnjem predrasuda*, rađaju se sumnje i u sam smisao ovog probijanja guštaram.«¹

Tako mi je dragi profesor pomogao da lakše shvatim svu dubinu složenih uzroka zbog kojih sam kao povjesničarka umjetnosti koja se, kako rekoh, usmjerila na povijest oblikovanja prostora, tako često ostajala osamljena, neshvaćena, odbijana i čak odbačena između struka, koje se tako dugo i tako teško susreću i nalaze već više od jednog stoljeća i u svjetskim razmjerima. To »susretanje« započelo je na prijelazu 19. u 20. st., kada je konačno spoznato da je bar »arhitektura ipak umjetnost i to umjetnost oblikovanja prostora.«²

Gradu u cjelini, kao umjetničkom djelu, međutim, dugo je (u dugim stoljećima od 15. do 19.) sprječavan pristup u teoriji i povijesti umjetnosti. Ali kako kaže naš prof. Prelog: »Odnos teorije i povijesti umjetnosti ne bi smio više biti tako ravnodušan prema Mumfordovoj odlučnoj tvrdnji da je *grad najveće umjetničko djelo čovjeka*.«³ Naravno, pod pretpostavkom da on teži svoja obitavališta oblikovati lijepim, a ne zloupotrebljavati ih.

Iako je otkriće *pojma prostora* početkom 20. st. konačno uključilo i *gradogradnju* u vidokrug teorije i povijesti umjetnosti, i danas je još uvijek snažna inercija onih tradicionalnih shvaćanja umjetnosti koja umjetnošću smatraju samo ono što nije utilitarno i koja sprječavaju *korjenito stvaranje novih* odnosa prema arhitekturi i gradogradnji, a za koje se naš prof. Prelog toliko odlučno zalagao, ističući ljepotu *cjeline elemenata* koji u gradu stječu estetsku vrijednost *zajedništvom*, a ne uvijek sami po sebi. Te prepreke su, nažalost, kod nas još prisutne i usporavaju je razbijajući cjelinu spoznaje sinteze! Stoga je još uvijek aktualna poruka: »Izrazito interdisciplinarni značaj istraživanja tako složene ljudske tvorevine kao što je grad, koji ih je izdvojio iz okvira posebnih disciplina, pa tako i iz povijesti umjetnosti, još uvijek ne opravdava njenu upornu ravnodušnost za mnogobrojne poruke koje proizlaze iz sve veće količine nove građe, koje premda govore o novim dimenzijama ljudskog umjetničkog stvaralaštva, uzalud kucaju na njena vrata.«⁴

Proces *valorizacije gradogradnje* odvijao se u struci povijesti umjetnosti mukotrpno, i to najprije *kroz proces razvoja zaštite spomenika*, u kojoj, kao i u urbanizmu, teorija i praksa moraju biti jedno, a ne u okviru teorije i povijesti umjetnosti. Zaštita spomenika je u doba nagle *industrijalizacije*, praćene isto tako naglom pojavom *urbanizacije*, hrabro širila pojam spomenika i na stare gradske cjeline, a na žalost, opet »ogradama«, predugo je i dalje odvojena od teorije i povijesti umjetnosti.

Kao teoretičar, profesor i konzervator, prof. Prelog ne samo što je odigrao značajnu ulogu u razvoju teorije i prakse naše zaštite spomenika, povezujući je s teorijom i poviješću umjetnosti, već je i »prekinuo i aktivno negirao konvenciju tradicionalne isključivosti i trodijelnosti likovnih umjetnosti: *slikarstvo — skulptura — arhitektura*, kreativno uključujući već 50-ih godina u struku povijesti umjetnosti u Hrvatskoj istraživanje historijskih jezgri starih gradova kao pretpostavku njihove obnove i revitalizacije, a teoriju i povijest urbanizma uveo je u studij i praksu povijesti umjetnosti.«⁵ Tako je pod njegovim stručnim vodstvom u okviru Instituta za povijest umjetnosti nastalo 40-ak vrijednih znanstvenih studija *povijesnih jezgri starih gradova*, uglavnom na hrvatskom dijelu Jadrana. Istraživanjem umjetnosti na širem području regija uključio se nešto kasnije, aktivno surađujući s urbanistima, opet i u praksu (nakon ostavke na mjesto direktora Republičkog zavoda za zaštitu prirodne i kulturne baštine nedugo iza II. svjetskog rata), i to u regionalno planiranje i zaštitu čovjekove okoline (popis planova vidi kasnije u tekstu).

Prvi rani napori urbanista u Hrvatskoj nakon II. svjetskog rata

Istih 50-ih godina 20. st. krenuli su u našoj sredini k istom cilju, samo iz drugog pravca, »gonjeni« gorućim potrebama prakse urbanističko-planerske struke u razrušenoj zemlji nakon II. svjetskog rata i vrlo rijetki, i na tom putu često iznimno usamljeni, naši svjesni urbanisti kao što je npr. bio Ivan Lay. Uporno i postojano krčio je on s malobrojnim istomišljenicima kroz praksu i teoriju *put razvoja urbane misli* kod nas, koji je često od strane većine stručnjaka uvijek iznova tendirao da bude sužavan samo na područje arhitekture, tj.

na njeno oblikovanje s jedne strane i tehničko-konstruktivna dostignuća sa druge strane. U tim okolnostima, težeći uvijek skladu *totalnog životnog prostora* i prateći dosege urbanističke struke u svijetu, Lay je širio granice arhitektonske struke, naglašavajući potrebu pristupa totalitetu prostora: naseља, gradova i okolnog pejzaža. Pri tome je isticao da »na relaciji čovjeka u prostoru teorija i praksa moraju biti — *jedno*«. ⁶ Tako je on, uglavnom u okviru rada u Urbanističkom institutu Hrvatske, čiji je bio jedan od inicijatora i osnivača, povezivao povijest i teoriju urbanizma kroz urbanističko-planersku praksu. To je bilo od ne malog značaja, tim više što još ni danas kod nas nema drugostupanjskog studija urbanizma. Urbanistički institut Hrvatske osnovan je 1947. godine. U Odluci o osnivanju kaže se: »radi stručnog proučavanja i rješavanja svih urbanističkih problema gradova i naselja i potrebno je da se ti poslovi izluče iz djelovanja privrednih poduzeća i priključe Ministarstvu građevina.«⁷ To, na žalost, nije dugo potrajalo, jer se već nakon nekoliko godina moralo prijeći na tzv. »rad po učinku«, a konkretna logika »kratkoga daha« često je uzimala maha. »Iako je od početka misao vodilja osnivača bila jasna: da se tako odgovoran posao s dalekosežnim posljedicama kao što je praksa urbanističkog i prostornog planiranja nužno mora odvijati na osnovi prethodnog procesa *istraživanja* svih uzročnih pojava i faktora razvoja prostora, pa tek onda prići izradi programa i plana pa tek onda akciji, problemi su neposredno nakon rata u praksi počesto morali biti prevladani kroz proturječja onog vremena. Radi pomanjkanja vremena i kadrova, podaci su (kada ih je trebalo biti više no ikad), često bili oskudni, a nerazrađena metoda rada bez prethodnih istraživanja i vizije modaliteta prostora bila je fatalna i za sam pristup radu imala je nesagledive posljedice. Kada je trebalo imati viziju cjeline i krenuti od »zemaljskog plana« do lokacije, zadatku se radi hitnosti rješavanja vitalnih problema pristupalo uglavnom konkretno, pojedinačnim intervencijama, gubeći pritom senzibilitet za prethodni analitički pristup spoznaji istine o anatomiji prostora, vremena i društva i bez vizije prostorno-vremenske cjeline, umjesto istovremeno s obiju polaznih točaka. Ova nužna metafora nazivana je stoga »ambulantna« ili »vatrogasna« i u praksi je predugo trajala, a susrećemo je, na žalost, u pristupu prostorima kod nas čak i danas!«⁸

Iako je tada, u razorenoj Europi nakon II. svjetskog rata, u jeku obnove života ljudi općenito, već sazrijevala znanstvena *misao o cjelini* (»*holizam*«) kao shvaćanje organskog odnosa dijelova prema cjelini, u našoj sredini za takove metode razmišljanja i rada nisu, na žalost, još dugo bili sazreli uvjeti, pa niti oni osnovni, ni tamo gdje su logično najprije trebali zaživjeti, a to je upravo *urbanističko i prostorno planiranje*: opredjeljenje društva za *plansku metodu* rada na osnovi prethodnih istraživanja svih, prvenstveno društvenih uzroka dotadašnjeg razvoja gradova i svih drugih komponenta razvitka tog prostorno-vremenskog ili prirodno-povijesnog fenomena, kao što je prostorna i društvena *cjelina grada* sa svojim gravitacionim poljem u međuregionalnoj mreži naselja, shvaćena kao životni biotop čovjeka u prostoru.«⁹

Upravo tu je bio osobit doprinos urbanista I. Laya, počevši od ranih 50-ih, kada se, posvetivši se sistematski urbanističkom radu na planiranju gradova i naselja Hrvatske, već od

prve »generacije« tzv. *Idejnih studija urbanističkih planova* naših gradova redovnom izradom prethodnih analiza njihovog anatomskog rasta pod nazivom »historijsko-urbanistički razvoj grada«, zalagao za cjelovit, interdisciplinarni istraživački pristup sagledavanju svih uzroka pojava u prostoru i razvijao metodu pristupa svakom pojedinačnom prostornom problemu kroz pogled na cjelinu prostora — grada i regije, iniciranjem tada novog, regionalnog pristupa (počam od 1957. godine, kada je izrađen Prvi regionalni plan kotara Krapina). Tako je nastao niz od 40-ak urbanističkih analiza »historijsko-urbanističkih razvoja« gradova i naselja, uglavnom kopnene Hrvatske (prva je nastala već 1948. za Prvi urbanistički plan Zagreba, u stručnom timu s arh. V. Antolićem i S. Hribarom, zatim Osijeka 1954. pa Požege, N. Gradiške, Krapine, Karlovca, Petrinje, Siska, Gospića, Knina, Zadra i još mnogih drugih gradova, kao i širih područja kao što su Plitvice, Istra i dr., uglavnom 60-ih do 70-ih godina 20. stoljeća). Te su studije bile putokazi planiranja budućeg razvoja gradova i širih prostora na tragu njihova identiteta i pretpostavke njihove obnove i zaštite.

Interakcije

Početak aktivnog povezivanja struka povijesti umjetnosti i urbanizma 60-ih godina

Biti posve i uvijek opredijeljen za građenje prostora kao isključivo *humanistički čin*, uvijek s vizijom cjeline, u okruženju struke u kojoj su počesto uvijek iznova vladala parcijalna stajališta i interesi (eksploatacije prostora), bila je rijetka snaga uvjerenja, pokretačka hrabrost, upornost, požrtvornost i snaga ljubavi. U toj pokretačkoj snazi susreli su se 60-ih godina prof. Milan Prelog i urbanist Ivan Lay na nizu zajedničkih znanstvenih skupova (konzervatora, arheologa i sl.), surađujući dugo, sve do smrti, povezujući urbanizam i povijest umjetnosti, posebno kroz izradu tzv. *modaliteta* zaštite naših gradova i *širih prostora*, u funkciji njihove obnove i zaštite, kao i urbanističkog i regionalnog planiranja. (Plan dugoročnog razvoja i prostornog uređenja jadranskog područja, UIH, 1967., Regionalni prostorni plan Istre, UIH, 1969., Modaliteti zaštite Gornjeg grada i Kaptola u Zagrebu, 1977. te Analitička studija karlovačke Zvijezde, IPU 1979., itd.).

Prvo širenje pojma zona zaštite

Danas, kada znamo koliko su ispravno odmjerene *zone zaštite* bitne za svako metodski dobro postavljeno urbanističko rješenje i kako *zoning* oko spomenika treba razmatrati i na mikro i na makro-regionalnoj razini, podsjetimo se na početak: sjećam se kao danas s koliko živog interesa, stručne podrške i radosti su prof. Prelog iz Zagreba i prof. Stelle iz Slovenije pozdravili za ono doba vrlo dalekosežan i revolucionaran referat *Spomenici kulture u prostornom planiranju* koji je I. Lay održao 1962. u Splitu na Savjetovanju konzervatora pod nazivom *Urbanizam i zaštita kulturne baštine*. U tom dalekosežnom tekstu po prvi puta su u nas i urbane cjeline i širi prostori razmatrani kao spomeničke vrijednosti.

»Lay je spoznao urbanizam kao povijesnu baštinu te je naglašavao nužnost očuvanja prirodne i kulturne sredine kao trajne *memorije naroda*.«¹⁰ Time je široko pokrenuta i *pomaknuta svijest o zonama* zaštite i u europskim razmjerima jer je to bilo dvije godine prije Međunarodne povelje o konzervaciji i restauraciji spomenika i spomeničkih cjelina (koja je, zapravo, tretirala tek samo neposredni prostor oko samog spomenika), donijete u Veneciji 1964.

Takvim jedinstvenim stavovima dvojice pregalaca, Preloga i Laya, o potrebi zaštite ne samo pojedinačnih spomenika kulture, nego i širih ambijenata i prostora, započela je 60-ih aktivna, plodna suradnja dviju struka — povijesti umjetnosti i urbanizma kod nas, a trajnim opredjeljenjem za *cjelovitu analizu prostora i njegovu zaštitu* nasuprot njegovim kratkotrajnim eksploatacijama te su struke ostale trajno isprepletene do danas.

Neprekidno prateći i povezujući razvoj urbane misli s potrebama prakse prostorno-urbane svijest je podizana na razinu povijesne kategorije, a svi problemi prostora promatrani su kao neodvojiv dio procesa razvoja naše kulture.

Time su, zapravo, postavljani temelji uspostave *urbanističkog i prostornog planiranja* kao zaštite gradova i prostora u duhu održivog razvoja, kao i zaštite čovjekove okoline, a što nam danas tek predstoji povezati i razviti do kraja.

Sudbina gradova i prostora, kao i struke urbanizma i prostornog planiranja u novije vrijeme

U ovim najnovijim vremenima u jeku posljednjeg ratnog razaranja 90-ih devastirani su ne samo mnogi naši spomenici, prostori gradova i širi prostori, nego, što je posve paradoksalno, i sama urbanistička i prostorno-planerska struka s kojom su mnogi povjesničari umjetnosti usko surađivali godinama.

Vidjeli smo kako je razorena zemlja nakon II. svjetskog rata postala povod i povijesni izazov za razvoj urbane misli, kada se »rodila« *struka urbanizma* i prostornog planiranja u našim prostorima (nakon prvih kvalitetnih dosega nekih naših arhitekata početkom 20. st. kao što su V. Kovačić, S. Hribar i D. Ibler te kasnijih urbanista u Odjelu za regulacije grada Zagreba — V. Antolić i dr. između dva rata). »Kroz praksu struke do projekcije urbane misli u društvu ta misao je sama sebi prokročila put do ostvarenja prava krova nad glavom, a ti prvi tragovi razvoja naše urbane misli ispisani u kontinuitetu u memoriji naših prostora i svijesti ljudi, neprocjenjiv su doprinos kulturno-povijesnom mozaiku u prostorima Hrvatske.«¹¹ Sada, u jeku ovih posljednjih ratnih razaranja, *struka* urbanizma i prostornog planiranja kod nas je paradoksalno, umjesto novog osmišljanja i njene redefinicije za nova vremena, nekim pogrešnim tumačenjima transformacije društva i »gospodarskog razvitka«, na žalost *dezintegrirana i devastirana* kao i prostori sami.

Izgleda da se tvrdnja prof. R. Ivančevića opet potvrdila kao točna: »Jedna od zakonitosti tzv. »gospodarskog razvitka« jest fenomen različitog destruktivnog djelovanja u prostoru, koje se javlja sasvim iracionalno kao epidemija bolesti«, jer se »slijepa tehnološka agresija u prostoru, koja se u pravilu uvijek ogrće u trenutno »napredni« politički plašt«,¹² počela

opet, bez greške ponavljati. Znanstveno utemeljena obnova prostora kao metoda smetala je ponovno tzv. »ideologiji progres« zbog kakvih su se kroz povijest već dešavale velike društvene destrukcije prostora.

Kao čin svojevrstnog otpora toj sveopćoj destrukciji, još u jeku ratnih razaranja (1992./93.) izradila sam nekoliko studija i izložbi povijesno-urbanističkog razvoja nekih jače stradalih sjevernohrvatskih gradova i naselja: Osijek, Lipika, Pakraca, Cernika kraj Gradiške... s *revalorizacijom* svih njihovih prirodnih i povijesnih vrijednosti, a s ciljem da doprinesem njihovoj bržoj i lakšoj obnovi i zaštiti. Već sam u tome bila osamljena, jer je izrada takovih »podloga« obnove, na žalost, već tada u struci urbanizma gubila svoje utočište. Urbanističke ustanove u Hrvatskoj, naime, počam od UIH 1995. (od kojeg je ostao samo relikv), zahvatio je tzv. »pretvorbom« sve redom proces devastacije i dezintegracije. Dakle, ono što je nakon razaranja gradova i prostora nakon II. svjetskog rata prilikom njihove obnove pravilno započeto u pristupu, sada je nesmiljeno ukidano i »protjerano«. Mnogi smo apsurdno ostajali bez posla, u času kad je stvarnost vapila za stručnijim pristupom, a upravo je tada prekinut planirani veliki znanstveni projekt u UIH pod nazivom *Znanstvene osnove hrvatske prostorne politike* i nije mogao biti realiziran, vjerojatno kako bi se druga politika, a ne prostorna, mogla neometano baviti tim »ozbiljnim« poslom, ali bez znanstvenih osnova, i osigurati nam »prosperitet«.

Ostajali su tada (1993.) na žalost, bez odjeka i moji apeli struci povijesti umjetnosti, kao i službi zaštite spomenika, jer i ona se upravo preobražavala u Upravu i kao takva također više nije takav pristup fenomenu grada osjećala svojim poslom.

Smjernice budućeg razvoja — perspektiva

Kako bi se opet osigurao pravilan pristup totalitetu čovjeka u prostoru kroz vrijeme, »gdje teorija i praksa nužno moraju biti jedno«, potrebna je ponovna uspostava trajne brige o *povijesnim prostorima kod nas*, kao i ponovna jača suradnja struka povijesti umjetnosti, urbanizma i prostornog planiranja.

Bez participacije povjesničara umjetnosti kao *povjesničara prostora* potpuni proces »otvaranja« pojmova arhitekture i urbanizma na viši stupanj razvoja misli i teorije znanosti o prostoru neće biti moguć, jer se u situaciji velikog previranja svih vrijednosti kod nas danas budućem planiranju korištenja prostora konačno mora pristupiti prije svega *kulturološki*, kao etičkom i humanističkom činu. Stoga urbanističko i prostorno planiranje treba dalje usmjeravati i razvijati na *urboekološkim principima*, a to znači isključivo kao *zaštitu gradova i prostora*, a ne kao njihovu eksploataciju. Za tim novim, višim, cjelovitim i integralnim stupnjem razvoja *sinteze u pristupu*, stvarnost naših prostora i ljudi koji žive u njima čeznu kao za dostojnom protutežom destruktivnim koncepcijama »kratkoga daha« koje eksploatiraju prostor kao dragocjeni resurs. Dugotrajna neprisutnost cjelovitog vrednovanja naših prostora djelovala je na proces dezintegracije njihova povijesnog i duhovnog integriteta. U ovim našim vremenima i prostorima u kojima je u toku složeni

proces društvene, političke, gospodarske, kulturološke i ekološke preobrazbe, nezaobilazna je hitna izrada temeljitih kritičkih analiza svih naših prostora (povijesnih jezgri gradova, ruralnih prostora i njihovih etnoloških vrijednosti, kao i ekoloških vrijednosti prirodnih cjelina naših krajolika), osnovanih na *revalorizaciji i redefiniranju* svih njihovih prirodnih i povijesnih vrijednosti tragom njihova identiteta, kako bi se osigurao metodološki ispravan pristup njihovoj obnovi i planiranju njihova budućeg razvoja, s konačnim ciljem utvrđivanja sistema i tipologije mreže gradova (centraliteta) i njihova mjesta u dinamici razvoja Hrvatske te konačno reintegriranja hrvatskog prostora u matični europski prostor.

Učešćem u stvaranju novih cjelovitih polazišta u pristupu svim našim prostorima struka povijesti umjetnosti može ozbiljno doprinijeti podizanju naše cjelokupne kulturne svijesti i stvarnosti, u kojoj tada više neće biti potrebna zaštita samo pojedinačnih spomenika ili samo nekih dijelova prostora, jer će tada sve biti u skladu i ravnoteži, a time i u »zaštiti«.

Teze za zaključke I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti

Struka povijesti umjetnosti naročito je pozvana danas u situaciji velikih previranja svih vrijednosti kod nas pomoći pri uspostavi ponovnog, boljeg funkcioniranja *urbanističkog i prostornog planiranja* zasnovanog na *novom kulturološkom (humanističkom) pristupu* i metodama, a to znači da bi daljnji razvoj urbanističkog i prostornog planiranja trebalo usmjeriti i dalje razvijati na urboekološkim principima, kao znanstveno utemeljenu *zaštitu gradova i prostora*, a ne kao njihovu eksploataciju.

Za tim novim, višim, cjelovitim — integralnim stupnjem razvoja sinteze u pristupu, stvarnost naših prostora, kao i životi ljudi u njima uvelike čeznu, kao za dostojnom protutežom destruktivnim koncepcijama »kratkog daha« koje predstavljaju eksploataciju prostora kao dragocjenog resursa.

Dugotrajna neprisutnost *cjelovitog vrednovanja* naših prostora djelovala je na proces dezintegracije njihova povijesnog i duhovnog integriteta. Učešćem u stvaranju novih, cjelovitih polazišta u pristupu svim našim prostorima struka povijesti umjetnosti može ozbiljno doprinijeti podizanju naše cjelokupne kulturne svijesti i stvarnosti, u kojoj ne bi više bila potrebna zaštita pojedinačnih spomenika ili ambijenata, ili samo nekih posebnih dijelova prostora (kao što su nacionalni parkovi), jer bi tada sve bilo u harmoniji i skladnoj ravnoteži, a time u »zaštiti«.

Bilješke

1
M. Prelog, Grad kao umjetničko djelo; u: *Studije o hrvatskoj umjetnosti*, IPU, Zagreb, 1999., str. 177.

2
M. Prelog, nav. dj., str. 174.

3

M. Prelog, nav. dj., str. 167.

4

M. Prelog, nav. dj., str. 168.

5

R. Ivančević, Urbanističke teme, u: **M. Prelog**, *Studije o hrvatskoj umjetnosti*, IPU, Zagreb, 1999., str. 12.

6

I. Lay, Urbana misao u vremenu velikih promjena (povodom 40-e obljetnice UIH, 1987.), str. 4, neobjavljeno; Iz rukopisa: I. Lay, Zapis o razvoju urbanističke misli u Hrvatskoj (povodom 35-e obljetnice UIH, 1982.), kao i iz rukopisa knjige: I. Lay, *Čovjek i prostor*, 1953.

7

Iz Odluke o osnivanju Urbanističkog instituta Hrvatske, 1947.

8

I. Lay, Urbana misao u vremenu velikih promjena, str. 5.

9

I. Lay, nav. dj. str. 7.

10

T. Premerl, Ivan Lay (1915-1995) — In memoriam; Urbanističko i prostorno planiranje etički je odnos čovjeka i prostora, u: *Čovjek i prostor*, 5-12/1995., str. 61.

11

I. Lay, nav. dj., str. 9.

12

R. Ivančević, Stradanje, obnova i zaštita graditeljske baštine Hrvatske, u: *Sabor hrv. graditelja 1993 — Graditeljstvo u strategiji obnove i razvoja Republike Hrvatske*, Zbornik radova, Crikvenica '93., str. 46 i 47.

Summary

Jasna Lay-Rukavina

The Croatian History of Art and Evolution of Urbanistic Thought in the Perspective of Cultural Development

The acknowledgement of urbanism and urbanistic development as an object of historical and theoretical interest has always been an indicator of the actual social position of its practice.

A methodical planning that regards its own urban heritage and a context of its historical growth is of extreme importance in any historical moment that requires an urgent urban development. Today, after almost a half of the century, a collaboration between Milan Prelog and Ivan Lay still may serve as a good example of a dialogue between the art history and urbanistic practice: as an art-historian, theoretician and conservator the former actively collaborated in a regional planning and environment preservation, and the latter, as a practitioner and author of numerable urbanistic plans insisted on the close study of the specific historical development. Without such a dialogue it would be impossible to conceive the urban planning not as an economic exploitation but preservation of cities and environment.

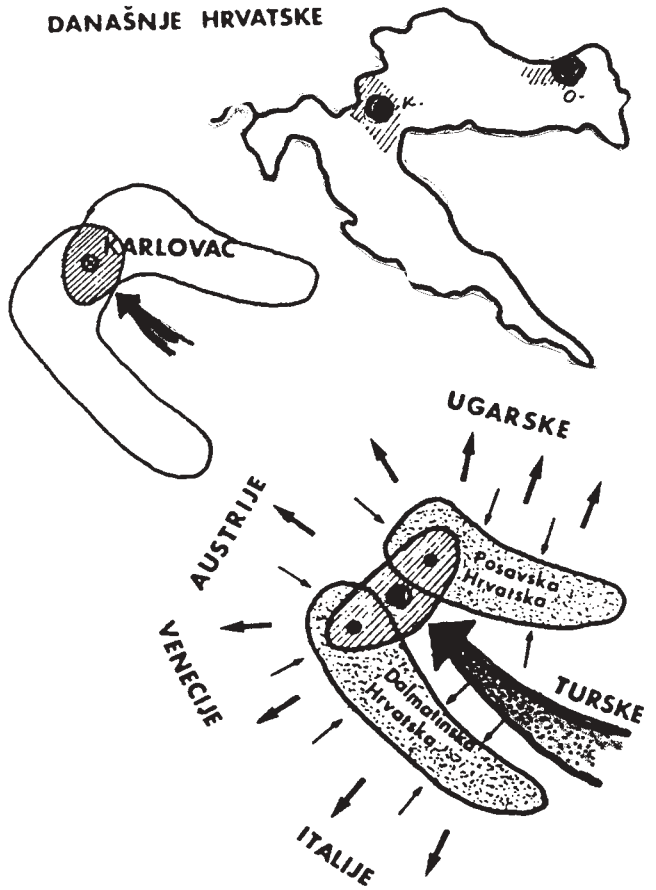

M. Prelog okružen pažljivim slušačima na izložbi »SOS za baštinu — Zidine Stona«, Centar za kulturu i informacije u Zagrebu, 1977.

I. Lay na terasi Urbanističkog instituta Hrvatske '60-ih, u doba kada je pisao većinu svojih urbanističkih studija; desno i dolje: neki tipični grafički dijelovi njegovih studijskih analiza naših prostora

POSTANAK OBLIKA REPUBLIČKE GRANICE
DANAŠNJE HRVATSKE

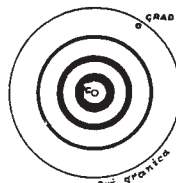

Iz studije Hist.-urb. razvoja
Karlovca, UIH, 1958. (J. Lay)

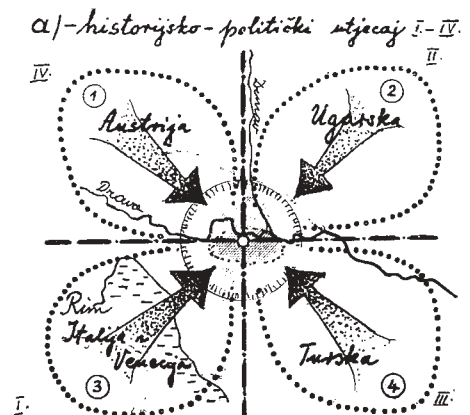
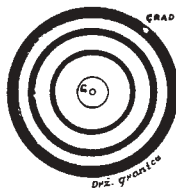
Makrolokacija Osijeka
Iz studije I LAY: Hist.-urb. razvoj Osijeka,
za Idejnu studiju urb. plana, UIH, 1954.

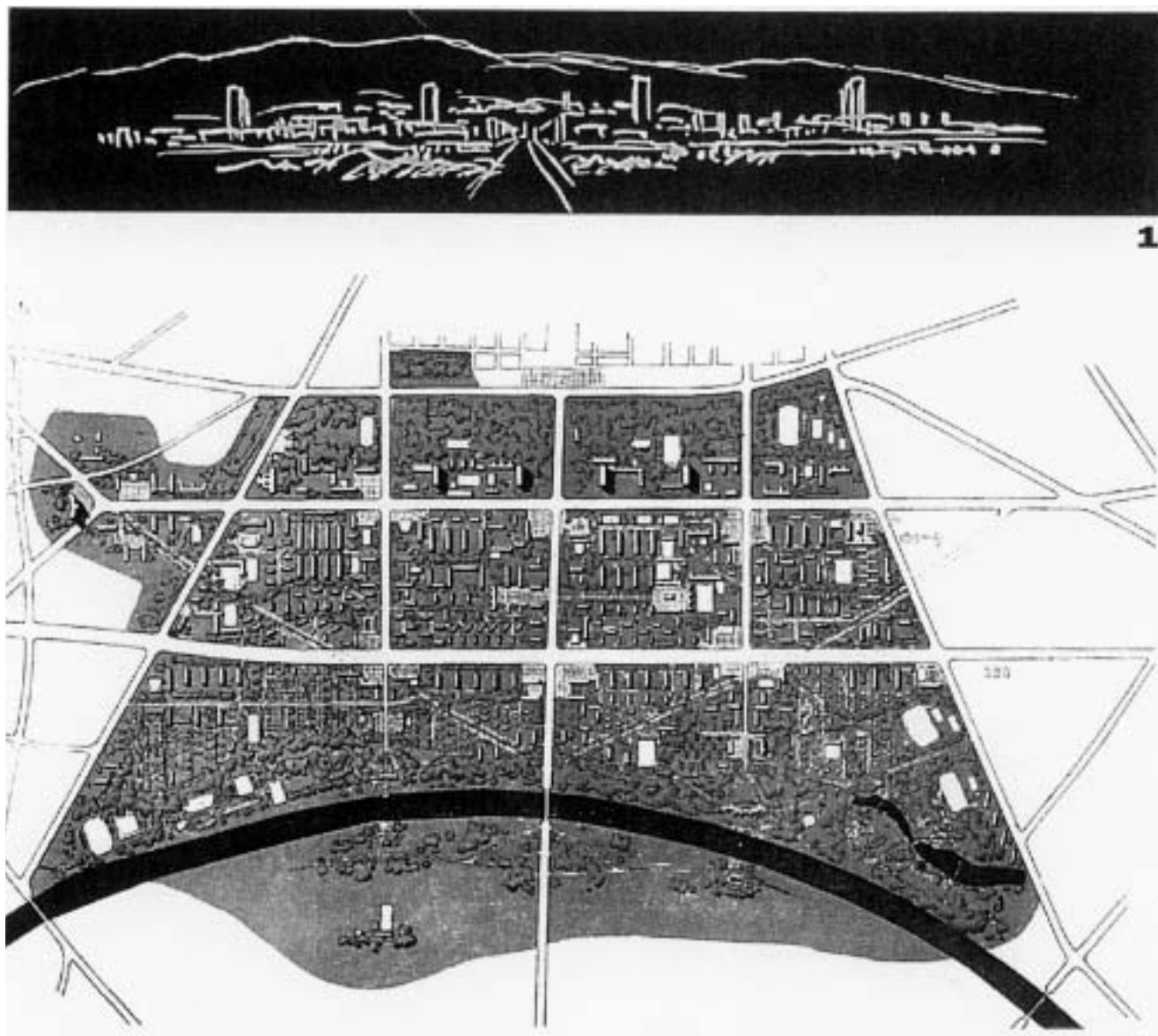

Utjecaj centra carstva
(Rimski Carigrad ili Beča)
na civilne funkcije
grada (uvijek un granici carst.)
CENTRIPETALNI

Utjecaj centra carst.
na stratešku funkc.
grada - CENTRIFUGALNI

Idejna regulatorna osnova centra Zagreba, 1948. (1. Pogled s mosta na os grada i 2. Plan izgradnje), Autorski tim: V. Antolić, V. Franz, S. Hribar, H. Halilibrahimov i I. Lay (tiskano u: *Arhitektura* br. 18-22/ 1949. i br. 1(214)/1998.).

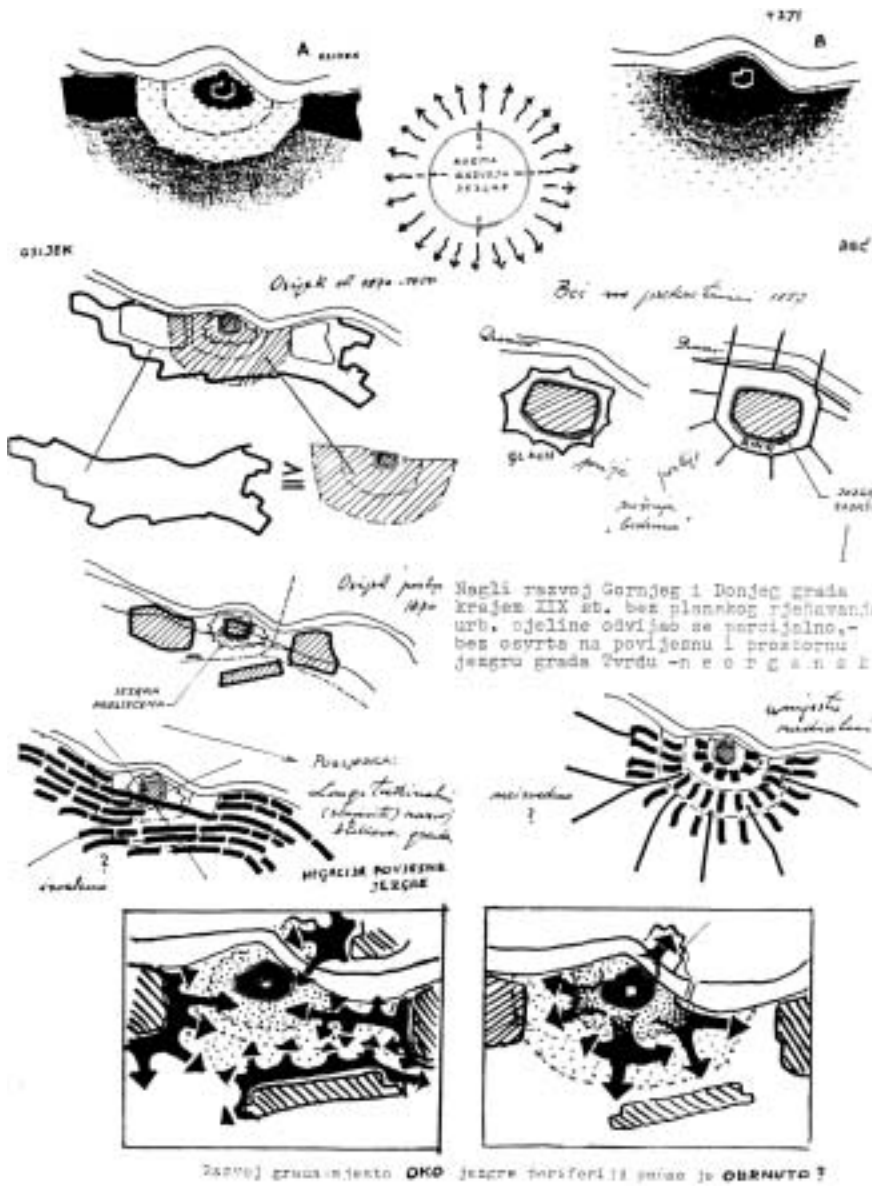
M. Prelog i M. Planić-Lončarić na Kongresu arheologa Jugoslavije u Zadru 1960. (foto: I. Lay)

Grupa povjesničara umjetnosti i arhitekata/urbanista na jednom zajedničkom studijskom putovanju po kontinentalnoj Hrvatskoj u organizaciji časopisa *Kaj*, 1977.: Đ. Cvitanović (prva s lijeva), J. Lay-Rukavina (druga s lijeva), S. Draganić (četvrti s lijeva), I. Lay (u sredini), O. Maruševski (u sredini kraj njega), T. i N. Premerl (druga i treći s desna) i drugi. (foto: Anđela Horvat)

Urbanistički razvoj grada Osijeka krajem 19. i početkom 20. st. Iz studije Jasne Lay-Rukavina kao i njenog magistarskog rada na istu temu.

Pogled iz zraka na Lječilišni centar u Lipiku.

Veduta osječke Tvrđe (F. Jaschke, poč. 19. st.).

